

УДК [37.015.31:502.1]:352.07-043.5
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2026-114-3>

ФОРМУВАННЯ СОЦІОЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ ВИРІШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ НА РІВНІ МІСЦЕВИХ ГРОМАД

Пилипчук Людмила Львівна,
кандидатка біологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри хімії та фармації
Херсонський державний університет
lpypchuk@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-0644-0635

Борисенко Наталія Михайлівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти
Херсонський державний університет
nborysenko@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0001-9403-5009

Волкова Світлана Андріївна,
кандидатка біологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри хімії та фармації
Херсонський державний університет
svolkova@ksu.ks.ua
orcid.org/0009-0006-0405-1595

Мета. Дослідження спрямоване на визначення ролі співпраці громад та закладів освіти у формуванні соціоемоційних навичок (СЕН) здобувачів освіти в умовах післявоєнного відновлення України та екологічної діяльності. Особлива увага приділяється інтеграції цінностей сталого розвитку й екологічної свідомості в освітній процес, що є необхідною умовою для підготовки молоді до активної участі у суспільному житті та екологічних практиках. **Методи.** Використано аналіз наукових публікацій (Google Scholar, Web of Science, Springer), нормативно-правових документів та емпіричних даних громадських організацій за 2016–2024 рр. Застосовано онлайн-опитування серед дітей та внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а також методи спостереження, узагальнення та статистичної обробки даних. Дослідження проводилося у два етапи: до пандемії та під час війни, що дало змогу врахувати різні контексти формування СЕН і виявити специфіку їх розвитку в умовах підвищеного стресу та невизначеності. **Результати.** Установлено, що освітні заклади й громади відіграють ключову роль у розвитку соціоемоційних навичок, які забезпечують стійкість, емпатію, відповідальність, комунікацію та здатність до командної роботи. В умовах екологічних викликів особливого значення набуває формування навичок природокористування та екологічної свідомості. Прикладом практичної діяльності стала організація збору й утилізації батарейок, що сприяє розвитку відповідальності та колективної взаємодії. Дослідження підтвердило, що участь молоді у громадських екологічних проєктах підвищує рівень соціалізації, формує відчуття спільності та колективної відповідальності, а також стимулює екологічно свідомі моделі поведінки. **Висновки.** Соціоемоційні навички є визначальним чинником у формуванні екологічної свідомості та сталого розвитку суспільства. Саме громади у співпраці з освітніми закладами створюють умови для інтеграції екологічних цінностей у навчальний процес, сприяють згуртованості та підготовці молоді до активної участі в екологічних практиках. Практична цінність дослідження полягає у виробленні стратегій інтеграції СЕН у систему освіти та залученні громад до екологічних ініціатив, що забезпечує безпечне середовище для майбутніх поколінь і посилює роль громад як стейкхолдерів освітніх змін.

Ключові слова: соціоемоційні навички, екологічна свідомість, освітні інновації, громадська діяльність.

FORMATION OF SOCIO-EMOTIONAL SKILLS OF EDUCATION SEEKERS IN THE PROCESS OF SOLVING ENVIRONMENTAL PROBLEMS AT THE LEVEL OF LOCAL COMMUNITIES

Pylypchuk Liudmyla,
PhD in Biology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Chemistry and Pharmacy
Kherson State University
lpylypchuk@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-0644-0635

Borysenko Nataliia,
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methods
of Preschool and Primary Education
Kherson State University
nborysenko@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0001-9403-5009

Volkova Svitlana,
PhD in Chemistry, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Chemistry and Pharmacy
Kherson State University
svolkova@ksu.ks.ua
orcid.org/0009-0006-0405-1595

Purpose. The study investigates the role of cooperation between communities and educational institutions in shaping socio-emotional skills (SES) of learners during Ukraine's post-war recovery and ecological activities. Particular emphasis is placed on integrating sustainable development values and ecological awareness into the educational process, which is essential for preparing young people for active participation in social life and ecological practices. **Methods.** The research employed analysis of scientific publications (Google Scholar, Web of Science, Springer), regulatory documents, and empirical data from civic organizations (2016–2024). Online surveys were conducted among children and internally displaced persons (IDPs), complemented by observation, generalization, and statistical data processing. The study was carried out in two stages: before the pandemic and during wartime, which allowed for identifying diverse contexts of SES formation and the specific challenges of learning under stress and uncertainty. **Results.** The findings demonstrate that schools and communities play a decisive role in fostering socio-emotional skills such as resilience, empathy, responsibility, communication, teamwork, and adaptability. In ecological contexts, these skills are closely linked to the development of environmental consciousness and sustainable resource use. A practical example was the organization of battery collection and recycling, which enhanced responsibility and collective engagement. Participation of youth in community-based ecological projects strengthened socialization, collective responsibility, and a sense of belonging, while also encouraging environmentally conscious behavioral models. **Conclusions.** Socio-emotional skills are a critical factor in building ecological awareness and ensuring sustainable societal development. Communities, in cooperation with educational institutions, act as the primary drivers of SES formation, creating conditions for integrating ecological values into education, strengthening cohesion, and preparing young people for active ecological engagement. The practical significance of the study lies in developing strategies for embedding SES into the educational system and mobilizing communities as stakeholders of educational change. This approach ensures a safe environment for future generations and highlights the central role of communities in shaping socio-emotional competencies essential for post-war recovery and ecological sustainability.

Keywords: *socio-emotional skills, ecological awareness, educational innovations, civic engagement.*

Вступ. Сучасна світова спільнота, що відзначається винятковим рівнем урбанізації, інформаційним насиченням та значною нестабільністю, викликаною воєнними конфліктами, вимагає підвищеної уваги до виховання соціально значущих якостей особистості, що будуть необхідними під час післявоєнного відновлення країни.

За даними Міжнародного банку реконструкції та розвитку, головними бар'єрами економічного розвитку України є невідповідність навичок робочої сили вимогам сучасної економіки та слабкий рівень соціоемоційних компетентностей. Попри високий рівень освіченості та базові знання, система професійно-технічної й вищої освіти не формує необхідних навичок,

зокрема соціоемоційних, що є основою екологічної свідомості.

Отже, якість людського капіталу визначається базовими навичками, що формуються у дошкільній, початковій та базовій середній освіті. Всесвітній економічний форум окреслив десять ключових навичок, необхідних для успішного розвитку в 2026 р.: здатність до вирішення складних проблем, критичне мислення, ініціативність, лідерські якості та здатність до соціального впливу, витривалість, стресостійкість і гнучкість.

Метою публікації було визначити роль співпраці громад та освітніх закладів у формуванні соціоемоційних навичок майбутніх фахівців у галузі освіти. Це універсальні вміння та якості, що формуються особистісним розвитком і не залежать від сфери діяльності чи інтересів. Вони відрізняються від професійних навичок, які потребують досвіду в конкретній галузі. Соціоемоційні навички складніше виміряти, проте саме вони визначають успіх у роботі й навчанні, оскільки спрямовані на довготривалий результат.

Співпраця громад та освітніх закладів є ключовим кроком до сталого відновлення України, орієнтованого на потреби покоління, що переживає виклики війни. Формування екологічної свідомості потребує зусиль різних інституцій, але найбільша відповідальність покладається на родину та освітні заклади. Саме вони забезпечують соціалізацію особистості, визначають ціннісні орієнтири та розвивають соціальну компетентність і якості, необхідні для самореалізації та зрілості в екологічній діяльності. Але, у цивілізованому світі активно зростає і важливість громадської думки як інституції, що здатна вплинути на різні аспекти особистості.

Маємо враховувати цей інструмент в освітньому процесі та наголосити на важливій ролі громад як стейкхолдерів освітніх програм, що можуть бути зосереджені на розвитку екологічної свідомості, започаткуванні проєктів, що включають активну участь молоді, допомагають зрозуміти важливість екологічних дій та сприяють формуванню відчуття спільності. Існують органи (Мінрегіон) центральної виконавчої влади, що формують та реалізують державну регіональну, житлову, будівельну політику і політику місцевого самоврядування. Важливими діями громад є, наприклад, екологічні проєкти, створення та підтримка молодіжних рад та платформ для обміну знаннями та досвідом (Нестасе, 2023, Совгіра, 2023, Толочко, 2024). Екологічні проєкти допомагають розвинути потужне почуття спільної відповідальності серед членів громади. Це почуття проявляється не лише у залученні до екологічних активностей, а й у щоденному житті через ефективне використання ресурсів, вибір

екологічно безпечних товарів, зменшення кількості відходів та залучення до Zero Waste способу життя.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Екологічні ініціативи дедалі більше визнаються за їхню роль у підвищенні екологічної свідомості та згуртованості громад. В Україні важливим напрямом співпраці є забезпечення права дітей на безпечне й здорове довкілля через стійкі практики та залучення молоді до екологічного відновлення.

За даними аналітичного огляду «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа», у повоєнний період зусилля екоактивістів будуть спрямовані на: відновлення зруйнованих екосистем, розмінування вибухонебезпечних предметів, захист біорізноманіття, зменшення впливу на клімат, підвищення екологічної свідомості населення (В. Харріс, 2020).

Усі започаткування просто неможливі без активного розвитку соціоемоційних навичок громадян України в екологічній сфері, на що саме і звертають автори аналітичного огляду (Гриневиц, 2021).

У кризових ситуаціях важливість соціоемоційних навичок зростає порівняно зі звичайними умовами. Дослідники підкреслюють, що відсутність соціалізації з однолітками та вчителями через карантинні обмеження, військові дії впливають не лише на академічні успіхи дітей, а й на їхній психічний стан та соціальні навички, зокрема здатність будувати позитивні відносини після кризи (ОЕСР, 2021).

У роботах закордонних учених (Kjellgren, Richter, 2021) визначається роль когнітивних детермінант, що зумовлюють зміну певних поведінкових реакцій (наприклад, проекологічна поведінка та сприйняття зміни клімату).

В. Харріс, Д. Андерсон та Б. Вісконті, обґрунтовуючи методіку перевірки глобальної компетентності, у межах дослідження PISA пропонують приклад розвитку компетентностей, у тому числі тих, що є базою для розвитку соціоемоційних навичок у суспільних проєктах: учні різних культур та віку, працюючи над спільним проєктом, учаться розуміти культурні відмінності та бачення один одного і спільної для всіх мети (Harris, 2022).

У роботах Г. Л. Бредлі, З. Бабуцидзе, А. Чай, Дж. П. Ресер наголошено, що сформовані психоемоційні навички можуть впливати на ставлення, цінності та процеси прийняття рішень індивідів та екологічну поведінку. Існує багато досліджень щодо взаємозв'язку соціоемоційних навичок із позитивним ставленням людей до природи (тобто сприйняттям зміни клімату та проекологічною поведінкою), особливо в кризових умовах, але ролі громад у формуванні цих навичок достатньо уваги приділено не було (Бредлі, 2020).

Маємо акцентувати, що нині питання розвитку соціально-емоційних здібностей (SEAD) та питання створення інтегрованої моделі практичних емоційних компетентностей піднімаються у багатьох закордонних дослідженнях (Harris, 2022). У контексті розвитку емоційного інтелекту та його впливу на здатність до екологічної діяльності соціоемоційні навички розглядають інші науковці (Carpio, 2017).

У роботах українських учених наведено результати дослідження, які обґрунтовують необхідність та доцільність упровадження соціально-емоційного навчання (СЕН) та його розширеної версії – соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) – в українську освіту. На думку вчених (О. Elkin, О. Marushchenko, О. Masalitina), це впровадження сприятиме розвитку соціально-емоційних навичок учнів в умовах нових викликів та компетентнісного підходу (Elkin, 2022). Також висвітлюється досвід громадського сектору України у сприянні впровадженню СЕН в освіту (Кононенко, 2021).

Вітчизняні дослідження (І. Кононенко, Т. Осипенко) засвідчують трансформацію свідомості населення, появу нових культурних напрямів і соціальних відносин, що відкривають можливості для поліпшення екологічної ситуації (Осипенко, 2022). Вони наголошують на важливості екологічного блогінгу як інструменту формування соціоемоційних навичок студентів та активного соціального середовища.

Науковці С. Толочко та М. Бордюг розглядають алгоритми проектно-дослідницької діяльності як шлях подолання екологічних наслідків війни, забезпечення екологічної безпеки та створення програм нового покоління для відновлення постраждалих територій. Така діяльність властива громадським структурам, що об'єднують людей із різним рівнем освіти й досвіду (Толочко, 2024).

Питання формування психоемоційних навичок як базових засад розвитку екологічної свідомості не є новим у педагогічній науці та розглянуто у різних аспектах дослідників як на рівні вищої школи, так і на рівні здобувачів освіти загальної школи. Соціоемоційні навички (СЕН) відіграють ключову роль у формуванні екологічної свідомості, оскільки вони впливають на наше ставлення до навколишнього середовища, спонукають до дій та сприяють сталому способу життя. Досвід економічно розвинутих країн дає можливість виокремити найбільш продуктивні принципи, форми та методи впливу на екологічний стан середовища як на локальному, так на глобальному рівні. Наукові дослідження показали, що існує певний набір соціоемоційних навичок, які впливають на формування екологічної свідомості. До них ми відносимо відповідальність, емпатію, усвідомлення власної гідності, комунікацію, командну роботу, лідерство, стресостійкість та адаптивність.

Ці навички можна розвивати через участь у громадських екологічних заходах. Така діяльність сприяє розвитку широкого спектру соціо-емоційних навичок, які є важливими для досягнень в особистому житті, а також у професійній сфері. Саме ці навички та рівень їх сформованості й були визначальними у дослідженні, яке проводилося з метою вивчення динаміки сформованості екологічної свідомості в процесі громадської екологічної діяльності.

Локальний рівень вирішення проблеми передбачає, що окремі громади здатні фокусувати свою увагу на соціально важливих питаннях, що стоять перед громадами, адаптувати наукові знання до процесу прийняття обґрунтованих науково-технічних рішень та втілювати їх у екологічно безпечні проекти.

Звернемо увагу на приклади успішної взаємодії громад та шкіл в екологічних проектах за кордоном. Програма «Eco-Schools» спрямована на екологічне виховання та залучення шкіл до вирішення місцевих екологічних проблем. Ця програма діє у різних країнах, школи мають можливість отримати міжнародний сертифікат «Зелений прапор», учні – перелік соціальних навичок, а громада – активних та відповідальних громадян. У Сінгапурі проект «The Green School» за головну ідею має створення екологічно свідомої школи, яка є прикладом сталого розвитку для всієї громади.

Проект «Eco Diocese» у Великобританії, започаткований Англійською церквою, спрямований на інтеграцію християнських спільнот в екологічні практики. Він є інноваційним інструментом мобілізації вірян на локальному рівні для сталого використання ресурсів та охорони довкілля.

До повномасштабного вторгнення в Україну діяли проекти «Зелене місто», «Чисті береги». На Херсонщині поширювалися ініціативи щодо розвитку екологічного туризму та сортування відходів. Треба також зазначити, що в розвинутих країнах на початок XXI ст. вже сформувалася система екологічного захисту, яка контролювалася суспільними організаціями. В Україні громади відіграють важливу роль в екологічній діяльності, адже саме на місцевому рівні вирішується багато екологічних проблем.

Це підтверджують наявні дані, що висвітлюють розвиток екоактивності в Україні. Основною рушійною силою цієї активності є діяльність неурядових організацій та волонтерських ініціатив. Зокрема, на офіційній сторінці видання <https://daily.ua/news/novosti/> з посиланням на додаток GlobalLogic EcoHike зазначається, що в 2020 р. українці втричі частіше позначали засмічені ділянки та вп'ятеро активніше їх прибирали порівняно з 2019 р. Протягом року активісти створили понад 200 міток забруднених місць. Ці приклади доводять, що співпраця між школами та громадами в екологічних проектах

є ефективним інструментом для формування екологічної свідомості, залучення молоді до вирішення глобальних проблем та створення сталого майбутнього.

Освітні системи розвинутих країн уже понад десятиліття створюють умови, де екологічні знання, емоційний досвід та ціннісні орієнтири трансформуються у свідомість і мотивовану екологічно-виправдану поведінку.

Аналіз освітніх програм показав, які ідеї можуть бути використані для створення екологічних активностей на рівні громад. Щодо змісту, який впливає на формування екологічної свідомості здобувачів освіти, необхідно зазначити важливість розуміння ними таких понять, як «ресурси життєзабезпечення», «рівень життя», «культурний рівень», «мінімізація споживання». Так, в освітніх програмах Нової української школи окреслено теми, що мають інтегрований зміст: «Різноманітність», «Циклічність та періодичність», «Системи», «Взаємодія» та «Енергія». Остання тема розглядає форми енергії, її використання на рівні біологічних систем та перетворення. Саме під час вивчення цих тем здобувачі освіти впритул підходять до розуміння дії основних законів термодинаміки та основних форм існування енергії. Але лише у синергії когнітивного та емоційного компонентів ми передбачали результативне формування соціоемоційних навичок здобувачів освіти, що будуть сприяти екологічній діяльності.

Методологія та методи. Дослідження здійснювалося у два етапи: на першому етапі до початку пандемії та повномасштабного вторгнення проводилося в офлайн-режимі, тоді як другий етап припав на період війни. Починаючи з 2023 р. дослідження охоплювало окрему групу закладів освіти, що знаходяться на лінії розмежування і, вірогідно, мають особливі потреби в умовах постійного стресу та невизначеності. В опитуванні взяли участь учні зі статусом внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що навчаються в онлайн-режимі та за кордоном. Результати цього дослідження є особливо важливими для виявлення умов формування соціально-емоційних навичок (СЕН) у різних контекстах реалізації екологічної діяльності. У рамках дослідження було застосовано методи онлайн-опитування, аналізу, спостереження, узагальнення результатів досліджень, оцінки й самооцінки для вирішення екологічних проблем суспільства, а також статистичні методи для обробки результатів опитування учнів. Мета полягала в обґрунтуванні пріоритету формування навичок природокористування та соціоемоційних навичок у дітей та всього населення України в умовах, коли українське суспільство зазнає екологічної небезпеки не лише від воєнних дій, а й від забруднення відходами.

Результати та дискусії. Основним змістом громадської діяльності для формування соціоемоційних навичок екологічного спрямування стала ідея мінімізації відходів, зокрема батарейок – найбільш небезпечних для довкілля.

Щороку зростає кількість відпрацьованих батарейок у складі твердих побутових відходів. Принцип їхньої роботи базується на гальванічному елементі, винайденому у XIX ст., що перетворює хімічну енергію на електричну. У країнах Європи існує чітка система утилізації: використані батарейки здають реалізаторам, отримуючи компенсацію чи бонуси. В Україні батарейки, що імпортуються, мають позначку «У сміття не викидати», але подальший шлях не визначений, тому вони потрапляють на звалища.

Через 6–7 тижнів після потрапляння на смітник батарейки «розкриваються», їхній уміст проникає у ґрунт і воду, спричиняючи екотоксичний ефект. Велика кількість учених уважає дію відпрацьованих локальних джерел електричного струму як найбільш токсичну серед інших складників відходів. Підраховано, що за масою батарейки у викидах становлять лише 0,5%, але це майже половина всіх токсичних речовин у відходах. Це дуже важливий показник, тому що сучасні технологічні схеми переробки відходів базуються на процесах або спалювання, або захоронення відходів на полігонах. Але батарейки не можна закопувати через отруєння ґрунтів, а також не можна спалювати: під час нагрівання їх токсичність різко підвищується. Водночас використання батарейок як у побуті, так і в різних галузях промисловості поширюється, до їх використання долучаються навіть діти. Саме в іграшках використовують багато батарейок.

Згідно із Законом України «Про відходи», із 01 січня 2018 р. забороняється захоронення несортованих побутових відходів. Такі самі норми діють у Євросоюзі, а укладений між Україною та ЄС договір про асоціацію вимагає виконання таких вимог із боку України. Проте організувати збирання сміття, поділеного на фракції (папір, скло, пластик, метал, електронні та біологічні відходи), украй важко. Це потребує і законодавчого регулювання, і масштабної роз'яснювальної роботи. Досвід багатьох країн свідчить, що увага до цієї проблеми сприяє підвищенню рівня екологічної свідомості населення. У деяких екологічних статтях зустрічаються вислови, що поганий санітарний стан українських міст пояснюється специфічністю «українського менталітету». Це не відповідає дійсності. Якщо розглянути практику виховання щодо дотримання санітарних норм у містах Німеччини, то виявимо, що вона включала не лише розрахунок на «особливий менталітет німців», а й спеціальні законодавчі норми, а також велику кількість держслужбовців, які

контролюють їх виконання. До цього додаються високі штрафи за порушення, а також економічна мотивація: сортуєш сміття, менше платиш за квартиру. Система екологічного менеджменту включає також комунікативні методи: інформування населення, екологічне виховання та взаємодію з населенням через громадські організації. Проведення роботи з вилучення з побутових викидів локальних джерел електричного струму (батарейок) водночас є першою стадією сортування викидів, які необхідно впровадити місцевій владі. Тому таку роботу треба поширювати. Місцева влада повинна виділити певні заохочувальні кошти на призи та нагороди.

Саме ці міркування лягли в основу планування практичної допомоги рідному місту з боку Громадської науково-екологічної ради Херсонщини, яка була створена за ініціативи авторів у 2016 р. на базі Херсонського державного університету за участю також співробітників Херсонського національного технічного університету та низки небайдужих херсонців. Ми вирішили надавати практичну допомогу, залучаючи до роботи екологічних волонтерів – студентів ХДУ. Було зрозуміло, що лише повернувши увагу екологічно небайдужих людей у місті ми зможемо вирішити завдання, яку сформулювали так: почати вилучення відпрацьованих батарейок із викидів як першу стадію сортування викидів; захистимо від отруєння найбільш родючі в світі ґрунти України.

Виконання цього завдання потребувало двох років підготовки. У 2013 р. ми відкрили філіали Української екологічної асоціації «Зелений світ» та Всеукраїнської екологічної ліги серед викладачів та студентів ХДУ та регулярно брали участь у конференціях щодо поводження з відходами в Україні. Всеукраїнська екологічна ліга закликала до проведення акції «Стоп батарейка!» Силами студентів та активного приватного підприємця Ю. Багненко за 2014 р. ми розмістили в школах та інших установах понад 250 контейнерів та агітплакатів про збирання батарейок та шкоду від них. За 2014 р. було зібрано 900 кг батарейок. На наше звернення Екологічна ліга надала транспорт, і батарейки вивезли на утилізацію у Францію.

За цей час за допомогою студентів та учнів шкіл Херсону ми провели анкетування у вайбер-спільнотах, створивши відповідні Google-форми, щоб визначити, скільки батарейок використовує один пересічний мешканець за рік. У Херсоні одержали цифру 4,5–5,0 батарейок. Приблизно 6,0 батарейок ми одержали під час поділення загальної суми батарейок, які привозять за рік в Україну на кількість населення.

Під час педагогічної практики здобувачі освіти розробили низку заходів, у яких у різних формах йшлося про шкідливий вміст гальванічних елементів та їхній руйнівний вплив на

ґрунти Херсонщини. Але родючість водночас є дуже вразливою, вона різко зменшується за дії солей важких металів, які містяться у складі батарейок. Було проведено низку різноманітних заходів, а саме виховні години, квести, нестандартні уроки щодо зменшення впливу на екосистеми Херсонщини. Для підвищення активності херсонців у збиранні батарейок як викладачі, так і студенти ХДУ виступали на телебаченні, проводили лекції у школах, а також у дитячих садочках. Під час виробничих практик студенти проводили роботу щодо роз'яснення важливості сортування відходів. Учні дуже активно відгукнулися на пропозицію долучитися до акції з вилучення батарейок.

За 2015 р. було зібрано близько 2 т батарейок. За цей же час ми розрахували, що достатньо зібрати один 5 л контейнер батарейок, щоб захистити від отруєння один гектар ґрунту. До кінця 2016 р. кількість зібраних у Херсоні батарейок перевищила 4 т. Через недостатнє висвітлення процесів у гальванічних елементах у підручниках за участю Національного екологічного центру України (НЕЦУ) було створено буклет «Велика користь і страшна біда від маленької батарейки».

Буклет передано у школи міста та області разом із контейнерами для збору батарейок. Учителі використовують його для підвищення знань учнів та їхнього особистого захисту під час поводження з батарейками. Щоб зацікавити дітей, склали «Сонячну казку» про енергію сонця та її роль у нашому житті, про шкоду від викинутих у сміття батарейок, про наш борг перед живою природою щодо її захисту від впливу солей важких металів, які містяться у батарейках

Для дітей до 12 років був оголошений конкурс дитячих малюнків на тему: «Зберемо батарейки – захистимо природу!». На конкурс надійшло понад 150 малюнків. Було видно, що частину малюнків діти виконали за допомогою батьків, частину підгледіли в телевизорі. Але це все свідчило про увагу до екологічних питань. Зараз ці малюнки включено у пересувну виставку дитячих робіт.

Наступним етапом роботи була підготовка до проведення Дня Землі 22 квітня (2019 р.). Відомо, що у цей день святкують День Землі у всьому світі. Ми вибрали цей день для підведення підсумків щодо збирання відпрацьованих батарейок. Для цього студенти-волонтери розповсюдили по школах агітаційні плакати щодо умов конкурсу: від кожної школи запрошувалося стільки делегатів, скільки контейнерів батарейок зберуть до 20 квітня. У всіх зверненнях до учнів ми акцентували увагу на виняткову родючість українських ґрунтів, а також уразливість родючості від різних чинників. Для підведення результатів конкурсу запрошували також учителів шкіл та керівників міського відділу

освіти. Невирішеним залишалося питання про місце, куди розмістити зібрані батарейки. Нас зацікавило вирішення поводження з батарейками в Японії: вони не утилізують відпрацьовані батарейки, а сортують і накопичують у спеціально створених схронах. Це пояснюється тим, що зараз не існує рентабельних технологічних схем їх утилізації, але відбуваються інтенсивні пошуки методів утилізації. Після створення рентабельних схем переробки батарейок вони будуть слугувати джерелом виділення достатньо рідких та цінних металів, які входять до складу батарейок. Наведемо лише один приклад. Один із кольорових і достатньо цінних металів – цинк широко використовується в багатьох галузях промисловості, для створення електромобілів, а також у медицині. Цинк добувають із руди, де його вміст дорівнює 0,15%. А в батарейках цинк становить від 15% до 26%.

Ми звернулися до голови міськради Херсону В. Миколаєнко (2014–2020 рр.) із проханням – визначити місце для накопичення зібраних батарейок. Мер міста доручив обладнати таке місце та виділив транспорт для перевезення батарейок зі свята Землі до цього сховища. Свято Землі проводили 22 квітня у 2016–2019 рр. у приміщенні ХДУ. Згідно з поданими заявами, у ньому взяли участь представники 42-х шкіл м. Херсону, учителі цих шкіл, команди, члени Громадської науково-екологічної ради, представники громадськості міста. У зверненні до учасників свята зазначалося, що своєю роботою з вилучення батарейок за ці роки учні шкіл збрали понад 150 контейнерів з батарейок, а це означає, вони запобігли незворотному отруєнню 150 га родючої української землі.

Широкомасштабне вторгнення змінило наші підходи до реалізації програми співпраці шкіл та громади та визначило на деякий час інші пріоритети, але в 2023 р. робота продовжилася вже у онлайн-режимі. Херсонські діти, опинившись за кордоном та набувши статус ВПО, продовжили співпрацювати з нами. Учні

більшості херсонських шкіл було залучено до онлайн-гри «Trash Hunter». У більшості закладів загальної середньої освіти Херсонщини учнів було залучено до участі в інтерактивній онлайн-грі «Trash Hunter», спрямованій на формування базових навичок сортування твердих побутових відходів. Проект «Trash Hunter» є інноваційною розробкою компанії Pernod Ricard Ukraine, яка запропонувала безкоштовний освітній цифровий ресурс екологічного спрямування. Ідея реалізована завдяки креативній роботі агенції VERTIGO (<https://trashhunter.com.ua/>). Додатково в освітньому процесі застосовувався сервісний інструмент «Україна без сміття», що функціонує як інформаційна платформа з понад 614 публікаціями та більш ніж 47,9 тис підписників (<https://www.instagram.com/nowasteukraine/>).

Результати дослідження. Вибірка з 432 респондентів у віці 12–17 років проходила опитування у гугл-формах за програмою розвитку СЕН, кожній навичці було присвячено дванадцять питань. Питання були розроблені на основі адаптованої до екологічних проблем матриці Майєра – Саловей – Карузо та містили нескладні завдання, шлях вирішення яких давав можливість визначити рівень сформованості визначених вище соціоемоційних навичок. Зрізи проводилися паралельно або після завершення громадських екологічних активностей із 2017 по 2024 р. На діаграмі показано, як характеристики СЕН змінилися з 2017 по 2024 р. Синя лінія (2017) і червона лінія (2024) вказують рівні розвитку кожної з контрольних соціоемоційних навичок для відповідних років, що дає змогу візуально порівняти динаміку.

Результати порівняльної характеристики зміни сили цих навичок у респондентів оцінювалася у балах від 1 до 6 (рис. 1).

Згідно з дослідженням, результати якого представлені на рисунку, навички, котрі покращилися найбільше з 2017 до 2024 р., – це стресостійкість, відповідальність, емпатія, командна робота, комунікації та лідерство.

Рис. 1. Результати порівняльної характеристики зміни розвитку соціоемоційних навичок (SEN – Soft Skills Evolution)

демонструють значне зростання, указуючи на суттєвий розвиток цих якостей у респондентів протягом зазначеного періоду. Уважаємо, що на формування саме цих навичок вплинули кризові умови 2019–2024 рр. Війна в Україні та дистанційне навчання, безумовно, мали значний вплив на розвиток навичок. В умовах війни багато людей беруть на себе більше відповідальності за власну безпеку та безпеку своїх близьких. Діти навчаються управляти своїми емоціями, адаптуватися до нових реалій і справлятися з екстремальними ситуаціями.

Формування таких навичок, як відповідальність та адаптивність, найкраще виявилися сформованими у дітей, що отримали статус та захист як переміщені особи у Німеччині та Швейцарії. Діти спостерігали, як відбувається сортування у великих містах, де існують чотири різнокольорові контейнери для сортування сміття, існує служба збирання відходів. У сільській місцевості люди мусять добиратися до пунктів збору та переробки відходів, тому держава організовує служби збору відходів. Вони працюють не щодня, тому сміття треба зберігати певний час. Деталі про вид та час вивезення сміття можна знайти у «календарі відходів» (Abfallkalender), який доступний поштою, у мерії або в Інтернеті на сайті муніципалітету. Дотримання правил сортування дало особам змогу швидше адаптуватися та вплинуло позитивно на динаміку зазначених СЕН. Важливим для розвитку усієї групи навичок є встановлення чітких, досяжних та суспільно значущих цілей.

Розвиток лідерських навичок не був узгалі позитивним, що можна пояснити впливом військового стану, зміною способів комунікації учнів, тому пропонуємо для їх розвитку декілька стратегій та рекомендуємо застосування комплексного підходу. Звісно, вплив цих чинників може бути індивідуальним для кожної людини, і результат залежить від багатьох факторів, включаючи особисті обставини та підтримку з боку близьких. Найважливішими рекомендаціями, що можуть бути застосовані у сучасних умовах, вважаємо: організацію практики спілкування, школу наставництва, командну роботу, навчання лідерству у громадських спільнотах та освітніх хабах, прийняття викликів та розвиток емоційного інтелекту під час освітнього процесу.

Висновки. Дослідження підтверджує, що співпраця громад та освітніх закладів є ключовим чинником у подоланні сучасних кризових викликів, включаючи наслідки війни. Сучасна освітня система України стикається з подвійним викликом: необхідністю адаптації до умов війни та післявоєнного відновлення, а також інтеграцією цінностей сталого розвитку й екологічної свідомості у навчальний процес. Недостатня взаємодія між громадами та освітніми

зкладами ускладнює формування соціально значущих якостей особистості, зокрема соціально-емоційних навичок, що є критично важливими для подолання стресу та залучення молоді до екологічної діяльності. Важливу роль відіграють громадські ініціативи, екологічні проекти та активна участь родини у процесі соціалізації молоді. Інтеграція цінностей сталого розвитку та екологічної свідомості в освітній процес сприяє формуванню моральних, інтелектуальних і соціально-емоційних якостей особистості. Це забезпечує згуртованість громад, колективну відповідальність та створення безпечного середовища для майбутніх поколінь. Отже, зрозуміло, що сучасний світ потребує уваги до виховання соціально значущих якостей особистості, необхідних для післявоєнного відновлення, але система освіти в Україні не забезпечує достатній рівень соціоемоційних навичок, що є фундаментом формування екологічної свідомості. Уважаємо, що громадська думка та соціально значуща діяльність у межах громад впливають на різні аспекти особистості, особливо на розвиток соціоемоційних навичок, та має враховуватися в освітньому процесі. Співпраця громад та освітніх закладів є важливим кроком до сталого відновлення країни і розвитку екологічної свідомості. Громади можуть активно сприяти розвитку екологічної свідомості через екологічні проекти, молодіжні ради та платформи для обміну знаннями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» (Feasibility Study on Opportunities for SEL within New Ukrainian School Reform) / Л. Гриневич та ін.; за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. Київ: Шкільний світ, 2021. 312 с. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/ILID_FS-on-SEL_final.pdf
2. Бредлі Г. Л., Бабуцидзе З., Чай А., Ресер Дж. П. Роль сприйняття ризиків зміни клімату, ефективності реагування та психологічної адаптації у проєкологічній поведінці: дослідження двох країн. *Journal of Environmental Psychology*. 2020. Vol. 8. Article ID: 101410. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101410>
3. Екологічні ініціативи як каталізатор громадської єдності. URL: <https://welfare.green/>
4. Кононенко І. А. Екоактивна діяльність у системі місцевого самоврядування як показник розвитку екологічної культури. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Публічне управління та адміністрування»*. 2021. Т. 3(2). С. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.1/02.2.pdf>
5. Міністерство розвитку громад та територій України. Офіційний сайт. URL: <https://data.gov.ua/user/activity/minregion>
6. Навички для сучасної України / Міжнародний банк реконструкції та розвитку. Вашингтон,

2017. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/808141497006924267/pdf/111553-UKRANIAN-PUBLIC-SkillsformodernUkraineUKR.pdf>
7. Удосконалення емоційного інтелекту у підлітків: підхід до експериментального навчання / Л. Е. Нестасе та ін. *Current Psychology*. 2023. Vol. 42. P. 9119–9133. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02132-5>
8. Осіпенко Т. В. Інтерактивні методи екологічного виховання як головний складник у формуванні екологічної компетентності учнів Нової української школи. Умань, 2022. URL: <http://oipopp.ed-sp.net/?q=node/>
9. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. Київ, 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#>
10. Проблеми екології у вченні та нинішній практиці церков та релігійних напрямів України. 2014. URL: https://risu.ua/problemi-ekologiji-u-vchenni-ta-ninishniy-praktici-cerkov-ta-religiynih-napryamiv-ukrajini_n52229?form=MG0AV3
11. Совгіра С., Душечкіна Н., Балоха А. Екологізація освіти в інноваційному просторі вищої освіти. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12, No. 67. P. 115–126. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.11>
12. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Екологічна компетентність учнів у контексті подолання екологічних наслідків війни : монографія. Київ : Компринт, 2024. 160 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-6171-8171-93-3-2024-160>
13. Del Carpio X., Kupets O., Muller N., Olefir A. Skills for a Modern Ukraine: overview booklet. Washington, DC: World Bank, 2017. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/808141497006924267/pdf/111553-UKRANIAN-PUBLIC-SkillsformodernUkraineUKR.pdf>
14. Elkin O. et al. Social and Emotional Skills in New Ukrainian School: Continuing Journey of Educational Transformation. 2022. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48612/>
15. Hrynevych L., Morze N. Building social and emotional skills in students in the context of distance learning in the time of COVID-19. 2020. P. 76. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39662/>
16. Harris, V. W., Anderson, J., & Visconti, B. (2022). Social emotional ability development (SEAD): An integrated model of practical emotion-based competencies. *Motivation and Emotion*, 46, 226–253. <https://doi.org/10.1007/s11031-021-09922-1>
17. Kjellgren B., Richter T. Education for a Sustainable Future: Strategies for Holistic Global Competence Development at Engineering Institutions. *Sustainability*. 2021. Vol. 13, No. 20. P. 2–20. DOI: <https://doi.org/10.3390/su132011184>
18. OECD. Beyond Academic Learning: First Results from the Survey of Social and Emotional Skills. Paris: OECD Publishing, 2021. DOI: <https://doi.org/10.1787/92a20c0d-en>
- REFERENCES:**
1. Hrynevych, L., Drozhzhyna, T., Hloba, O., & others. (2021). Analychnyi ohliad: Mozhlyvosti dlia realizatsii sotsialno-emotsiinoho navchannia v ramkakh reformy «Nova ukrainska shkola» [Feasibility study on opportunities for SEL within New Ukrainian School reform]. Kyiv: Vydavnycha hrupa «Shkilnyi svit». Retrieved from https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/ILID_FS-on-SEL_final.pdf [in Ukrainian].
2. Bradley, G. L., Babutsidze, Z., Chai, A., & Reser, J. P. (2020). Rol spryiniattia ryzykiv zminy klimatu, efektyvnosti reahuvannia ta psykholohichnoi adaptatsii u proekolohichnii povedintsi: Doslidzhennia dvokh krain [The role of climate change risk perception, response efficacy, and psychological adaptation in pro-environmental behavior: A two-country study]. *Journal of Environmental Psychology*, 8, Article 101410. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101410>
3. Ekologichni initsiatyvy yak katalizator hromadskoi iednosti [Ecological initiatives as a catalyst of community unity]. (2023). Retrieved from <https://welfare.green/>
4. Kononenko, I. A. (2021). Ekoaktyvnadiialnistv systemi mistsevoho samovriaduvannia yak pokaznyk rozvytku ekolohichnoi kultury [Eco-active activity in the system of local self-government as an indicator of ecological culture development]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia – Scientific notes of Tavriya National University named after V. I. Vernadsky. Series: Public administration and management*, 32(2), 45–52. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.1/02>
5. Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy [Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine]. (2025). Ofitsiyni sait [Official website]. Retrieved from <https://data.gov.ua/user/activity/minregion>
6. Navichky dlia suchasnoi Ukrainy [Skills for a modern Ukraine]. (2017). Mizhnarodnyi bank rekonstruktsii ta rozvytku / Svitovyi bank [International Bank for Reconstruction and Development/World Bank]. Washington, DC. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/808141497006924267/pdf/111553-UKRANIAN-PUBLIC-SkillsformodernUkraineUKR.pdf>
7. Nestase, L. E., Zanfrescu, S. A., Iliescu, D., & others. (2023). Udoskonalennia emotsiinoho intelektu u pidlitkiv: pidkhid do eksperymentalnogo navchannia [Improving emotional intelligence in adolescents: An experimental learning approach]. *Current Psychology*, 42, 9119–9133. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-02132-5>
8. Osipenko, T. V. (2022). Interaktyvni metody ekolohichnogo vykhovannia yak holovna skladova u formuvanni ekolohichnoi kompetentnosti uchniv Novoi ukrainskoi shkoly [Interactive methods of ecological education as a key component in forming ecological competence of New Ukrainian School students]. Uman. Retrieved from <http://oipopp.ed-sp.net/?q=node/76931>
9. Osnovni zasady (stratehiia) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28 liutoho 2019 r. № 2697-VIII [Basic principles (strategy) of state environmental policy of Ukraine until 2030: Law of Ukraine of February 28, 2019 No. 2697-VIII]. (2019). Kyiv. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#>
10. Sovhira, S., Dushechkina, N., & Baloha, A. (2023). Ekolohizatsiia osvity v innovatsiinomu prostori vyshchoi osvity [Greening education in the innovative space of higher education]. *Amazonia Investiga*, 12(67), 115–126. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.67.07.11>
12. Tolochko, S. V., & Bordyuh, N. S. (2024). Ekolohichna kompetentnist uchniv u konteksti podolannia

ekolohichnykh naslidkiv viiny: monohrafiia [Ecological competence of students in the context of overcoming ecological consequences of war: Monograph]. Kyiv: Kompyrnt [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32405/978-617-8171-93-3-2024-160>

13. Del Carpio, X., Kupets, O., Muller, N., & Olefir, A. (2017). Skills for a modern Ukraine: Overview booklet. Washington, DC: World Bank. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0 IGO. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/808141497006924267/pdf/111553-UKRANIAN-PUBLIC-SkillsformodernUkraineUKR.pdf>

14. Elkin, O., & others (2022). Social and emotional skills in New Ukrainian School: Continuing journey of educational transformation. Retrieved from <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48612/>

15. Hrynevych, L., & Morze, N. (2020). Building social and emotional skills in students in the context of distance learning in the time of COVID-19. Retrieved from <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39662/>

16. Harris, V. W., Anderson, J., & Visconti, B. (2022). Social emotional ability development (SEAD): An integrated model of practical emotion-based competencies. *Motivation and Emotion*, 46, 226–253. <https://doi.org/10.1007/s11031-021-09922-1>

17. Kjellgren, B., & Richter, T. (2021). Education for a sustainable future: Strategies for holistic global competence development at engineering institutions. *Sustainability*, 13(20), 2–20. <https://doi.org/10.3390/su132011184>

18. OECD (2021). Beyond academic learning: First results from the survey of social and emotional skills. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/92a20c0d-en>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 13.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026